

parallella berättelser. Hedvigs berättelse har fogats in mellan en inledande och en avslutande del, där författaren kontextualiserar och analyserar. Presentationen av dagbokens innehåll är kronologisk och tematiserad efter innehåll med ett femtiotal underrubriker som inte är relaterade till den bredare kontext som författaren återskapar. Hedvigs berättelse ”klippas” emellertid här och var in i den samhälleliga berättelsen för att bekräfta den, men inte för att ifrågasätta den. Jag kan inte släppa tanken på att författaren egentligen skulle ha skrivit två böcker – en om Hedvig Nordvall, en modern kvinna som försökte ta sig ur sin klass- och könsboja men inte riktigt lyckades, och en om flygets historia och trettioalets teknikutveckling och framtidsoptimism, där dessvärre få kvinnor platsade.

Inger Lövkrona, Lund

Ulrich Lange: *Ladugården. Om lantbrukets bebyggelse och arkitektur 1600–2000*. Nordiska museets förlag, Stockholm 2011. 231 s., ill. ISBN 978-91-7108-547-4.

Boken har tillkommit inom forskningsprojektet ”Den svenska ladugården”. Projektet har varit förlagt till Institutet för Folklivsforskning vid Nordiska museet. Det har behandlat djurhållningens villkor och förändringar under de senaste fyrahundra åren utifrån ett bebyggelseperspektiv.

Projektet har innefattat byggnadsdokumentation av sex mjölkproducerande gårdar. En i Hälsingland, en i Södermanland, två i Västergötland, en i Bohuslän och två i Skåne. Dessa valdes ut i samråd med antikvarisk expertis och husdjurskonsulenter som i sitt arbetsliv kommer i kontakt med olika ladugårdar.

Urvalet av gårdar har styrts av viljan att fånga upp äldre ladugårdar som ännu är i drift. De skulle också vara så pass gamla att de byggts om och moderniserats flera gånger. Det skulle också finnas gott om skriftliga källor och brukas av personer som kunde berätta om nyttjandet under en längre tidsperiod.

Lange skiljer på olika typer av ladugårdar. *Båsladugården* är den traditionella typen som var förhärskande från förhistorisk tid och fram på 1960-talet. I denna ladugård står korna fastbundna och utfodras och mjölkas på plats. Sedan 2010 får inga nya byggas på grund av djurskyddslagen som bestämmer att korna ska leva frigående, men fortfarande används de med dispens. I en *lösdriftsladugård* går korna lösa. Denna typ introdu-

cerades på 1940-talet, men har tagit lång tid att etablera. Korna har relativt fri tillgång till foder och liggplats och mjölkas vid en särskild plats.

Boken innehåller utförliga beskrivningar av de utvalda gårdarnas och ladugårdarnas historia. Lantbruksbyggnaderna har delats upp i folkliga och icke-folkliga byggnader. De folkliga byggnaderna har setts som bärare av traditioner och sociala förhållanden samt på senare tid även som betydelsebärande landskapselement. De icke-folkliga byggnaderna anses som bärare av teknikutveckling och arkitektur.

Kulturmiljövården har under hela 1900-talet arbetat för att bevara de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna. Oftast har man fokuserat på de äldsta byggnaderna och försökt stödja fortsatt användning av dem. I vissa fall har man tvingats att flytta historiskt intressanta byggnader till ett museum eller en hembygdsgård. De äldre byggnaderna vittnar om byggnadsteknik och hantverkskunskaper som få yrkesmän behärskar numera.

Den agrara bebyggelsehistorien grundar sig på förklaringar som är kopplade till olika historiska brytpunkter. Den ålderdomliga oföränderliga landsbygden är en myt. Under 1800-talet förändrades ett flerhundraårigt byggande som hade karaktäriserats av en kontinuitet i teknik, form och material. När det traditionella byggandet upphörde ersattes de flesta ladugårdarna med nya typer som skiljde sig i form och material. Nybyggandet grundades också på en återkommande allmän uppfattning om att den befintliga lantbruksbebyggelsen var undermålig. Det avspeglas i 1700- och 1800-talens ämbetsberättelser. Denna uppfattning fortlevde in på 1900-talet och påverkade kulturminnesvårdarna om att allt gammalt var på väg att utplånas.

Byggandet har sedan medeltiden varit omgärdat av regler och bestämmelser som gällde för både allmogen och aristokratin. Regelverket blev omfattande under den agrara revolutionen på 1700-talet och fortsatte med olika regleringar under 1800- och 1900-talen. Trä kom dock att dominera trots alla statliga kampanjer för att införa alternativa material.

Författaren hävdar att det alltid använts en slags planritning även om byggarna använde vedertagna traditionella metoder. Det har alltid också funnits särskilda yrkesmän som t.ex. timmermän och arbetslag med speciella kunskaper som var tillgängliga för både allmoge och högre ståndspersoner som lät uppföra byggnaderna. För herrgårdarna fanns byggnadsläror och lantbruksläror att tillgå som delvis kan härledas till antiken.

Under den agrara revolutionen mellan 1750 och 1850

dominerade spannmålsodlingen, vilket krävde nyodling och bättre gödsling. Ladugårdarna byggdes på de framstående herrgårdarna med stöd av lantbruksvetenskapliga kunskaper och med hjälp av mönsterritningar eller under ledning av arkitekter. Under 1700-talet organiserades början på den lantbruksvetenskap som slog igenom på 1800-talet. Från och med 1790-talet träffades reformivrarna i hushållningssällskap, där jordbruksutvecklingen diskuterades och man försökte öka kunskapen hos allmogen. De nya tankegångarna resulterade i planer och förslag som inte etablerades förrän i vår egen tid. Redan 1806 utarbetades t.ex. en ritning för gården Rågtvet i Dalsland, som planerades för lösdrift av korna. 1820 utlyste Lantbruksakademien en tävling i hur en ladugård för ett tjugotal nötkreatur skulle inrättas. Renlighet, ventilation och transport av vatten och avföring var viktiga aspekter.

Under industrisamhällets framväxt 1850–1920 blev lantbruksproduktionen mer differentierad och med en ökad andel animalieproduktion. Blandjordbruket krävde större ekonomibyggnader och det byggdes flera nya ladugårdar under åren 1890–1940. Dessa ladugårdar är de som numera dominerar landsbygden. Dekoren benämns ofta lantgotik på grund av sin spetsiga utformning. Ladugårdarna utrustades med industritillverkade kraftiga och arbetsbesparande redskap. Under 1800-talets andra hälft publicerades tidskrifter med tekniska beskrivningar och ritningar. Författaren presenterar ett antal av de mest namnkunniga arkitekterna för ladugårdar som var verksamma under denna period.

Vissa idéer som etablerats i vår egen tid återfinns som enstaka förslag från den tidens arkitekter. Peter Sundius (1823–1900) öndgjorde sig bl.a. över slöseriet med urin som borde ha använts som gödningsmedel, men som på grund av okunnighet hälldes ut i vattendragen. Arkitekterna föreslog många nya innovativa idéer och 1859 utlyste Lantbruksakademien en ny tävling. De nya idéerna infördes dock mycket långsamt. Ladugårdarnas utseende och planlösning uppfattades under 1900-talet som inhemsk och nationell eftersom de anknöt till traditionen från 1800-talet.

Under mellankrigstiden 1920–1940 tog avfolkningen av landsbygden fart. Elektriciteten innebar ny teknik och effektivisering. En effektiv hantering av gödseln blev allt viktigare för ekonomin men ansågs ännu inte som en miljöfråga. För att behålla arbetskraften inom jordbruket krävdes en mekanisering av gödselhanteringen. Lange skiljer på två typer av ladugårdar under 1900-talet. *Höghusladugården* är en båsladugårdstyp

som började uppföras på 1930-talet och som har en mycket hög höskulle och är utrustad med höhiss. *Låghusladugården* är en hallbyggnad med öppen takstol utan höskulle. Fodret förvaras i särskilda byggnader. Denna ladugårdstyp blev vanlig i och med införandet av lösdrift.

År 1939 var ladugårdarna som modernast i sin tid. Medelåldern var inte mer än 37 år. Bara 6 procent var uppåt hundra år. 1947 års jordbrukspolitik bestod i huvudsak till 1990-talet och handlade om att bli av med de minsta gårdarna. Under denna tid skedde ingen nybyggnadsverksamhet men inte heller några rivningar. Flertalet ladugårdar används inte längre och underhållskostnaderna är höga. Byggnaderna passar inte vår tids jordbruksproduktion och speglar inte heller det högt rationaliserade produktionslandskapet. Allmänt sett tror många att gamla ladugårdar under de senaste trettio åren har ersatts med nya stordriftsanläggningar för mjölkkor, men så är inte fallet.

Under 1960-talet investerades dubbelt så mycket i teknik än i byggnader och det krävde reparationer och ombyggnader. Detta gällde bl.a. mjölkhanteringen och gödselanläggningarna. Lösdriften krävde egentligen helt nya sorters ladugårdar, men lantbrukarna hade svårt att se fördelarna och ville behålla den traditionella båsladugården. Den överlevde länge på grund av att Alfa Laval maskiner kunde anpassas till äldre otidsenliga ladugårdar.

Jag tycker boken ger mycket viktig kunskap om ladugårdarnas historia under den tid när den traditionella folkulturens boskapsskötsel omvandlas. Vetenskapen och industrialismens betydelse för det moderna jordbrukets framväxt blir belyst. Samtidigt framhålls herrgårdarna och deras ägare som de viktigaste för förändringsarbetet under 1700- och 1800-talen, men under 1900-talet framträder brukaren av det medelstora lantbruket tillsammans med sina medlemsorganisationer som en viktig aktör i jordbrukets utveckling.

Göran Sjögård, Lund

Andreas Johansson Heinö: *Gillar vi olika? Hur den svenska likhetsnormen hindrar integrationen*. Timbro, Stockholm 2012. 237 s. ISBN 978-91-7566-880-2.

Det vetenskapliga intresset kring begreppet svensk nationell identitet har inte varit särskilt omfattande under senare decennier. Det gäller speciellt inom den